

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
І.І. МЕЧНИКОВА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Електронні методичні рекомендації для підготовки до
практичних занять для здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

ОДЕСА
2023

УДК 341:349.6(072)
М58

Укладач:

О. В. Толкаченко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Рецензенти:

Канзафарова Ілона Станіславівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Швидченко Ірина Георгіївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри екологічного права і контролю Одеського державного екологічного університету.

*Рекомендовано Вченою радою економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 10 від «26 » червня 2023 р.*

Міжнародне екологічне право [Електронний ресурс]:
М58 електронні методичні рекомендації для підготовки до практичних занять для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / уклад.: О. В. Толкаченко. – Одеса, 2023. – 76 с. – 1,2 МБ.

Методичні рекомендації розроблені для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» спеціальності 081 «Право» для опанування лекційного матеріалу, підготовки до практичних занять, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань

УДК 341:349.6(072)

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Зміст навчальної дисципліни.....	6
Плани та методичні рекомендації для підготовки до практичних занять..	13
Форми контролю, критерії оцінювання знань та розподіл балів, які отримують здобувачі.....	54
Питання до підсумкового контролю.....	60
Список рекомендованої літератури.....	66

ВСТУП

Метою викладання навчальної дисципліни «Міжнародне екологічне право» є підготовка до практичної діяльності висококваліфікованих фахівців-правознавців. Вивчення даного спеціального курсу спрямоване на усвідомлення здобувачами предмета міжнародного екологічного права, суб'єктного складу і особливостей міжнародних екологічних відносин. В цьому курсі вперше представляється періодизація історії розвитку міжнародного екологічного права, в ньому міститься новий погляд на систему джерел міжнародного екологічного права з їх детальною характеристикою, розкриваються основні напрями, види і форми прогресивного розвитку і кодифікації цієї галузі, обґрунтовується наявність галузевих принципів міжнародного екологічного права і розкривається юридичний зміст кожного з них, а також надається характеристика норм міжнародного екологічного права про охорону і збереження окремих видів і об'єктів довкілля.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Міжнародне екологічне право» є:

- надання здобувачам теоретичних знань про основні поняття, норми і принципи міжнародного екологічного права, а також про предмет, метод, систему та джерела сучасного міжнародного екологічного права;
- ознайомлення здобувачів зі змістом основних інститутів міжнародного екологічного права;
- надання здобувачам базових знань про норми міжнародного екологічного права про охорону і збереження окремих видів і об'єктів природи;
- формування у здобувачів базових знань про імплементацію норм міжнародного екологічного права, відповідальність за порушення міжнародного екологічного права;
- визначення взаємодії міжнародного **екологічного** прав та національного права.

Вимоги до знань і умінь:

а) знати: основи міжнародного екологічного законодавства, міжнародні угоди, норми і правила в області охорона природи в цілому; наслідки антропогенних дій на біосферу, заходи щодо її охорони; чітку ціннісну орієнтацію на охорону життя і природи; екологічні принципи раціонального природокористування; суть сучасного міжнародного екологічного права; основні інститути сучасного міжнародного екологічного права; основні норми міжнародного екологічного права про охорону і раціональне використання об'єктів живої і неживої природи;

б) вміти: на науковій основі організувати свою працю, володіти методами збору, зберігання і обробки (редагування) інформації, у тому числі і комп'ютерними, вживаними в сфері його професійної діяльності; аналізувати нормативно-правові акти, які регламентують міжнародні екологічні стосунки; правильно тлумачити і застосовувати норми і принципи міжнародного екологічного права.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1.

Теоретичні засади міжнародного екологічного права.

Тема 1. Поняття, сутність та етапи розвитку міжнародного екологічного права.

Поняття та предмет міжнародного екологічного права. Суб'єкти міжнародного екологічного права. МЄП як самостійна галузь права. Виникнення і етапи розвитку МЄП.

Екологічна криза та глобальні виклики сучасності. Поняття та визначення міжнародного екологічного права. Міжнародні конференції з охорони навколишнього середовища.

Тема 2. Концепції охорони навколишнього середовища.

Концепції взаємодії людини і природи. Концепції управління охороною навколишнього середовища. Сучасні концепції охорони природи

Екологічна проблема – глобальна проблема сучасності. Основні екологічні виклики і загрози сучасності. Антропогенний чинник в зміні довкілля. Місце екологічної проблеми в системі глобальних проблем сучасності. Концепції відношення суспільства до природи.

Тема 3. Джерела міжнародного екологічного права. Кодифікація і прогресивний розвиток.

Міжнародні договори і міжнародні звичаї – основні джерела МЄП. Норми «м'якого» права в системі джерел МЄП. Екологічний стандарт. Поняття, основні напрями, види та форми кодифікації і прогресивного розвитку МЄП.

Місце норм «м'якого» права в структурі міжнародного екологічного права. Проект Міжнародного Пакту по довкіллю і розвитку 1995 р. Поняття і

значення «рамкових» угод. Поняття екологічного стандарту. Декларація з навколишнього середовища і розвитку 1992 р.

Тема 4. Принципи міжнародного екологічного права.

Роль загальновизнаних принципів міжнародного права в регулюванні міжнародних екологічних відносин. Загальні положення галузевих принципів МЕР. Характеристика галузевих принципів міжнародного екологічного права.

Загальновизнані принципи міжнародного права в регулюванні збереження довкілля. Особливості адаптації цих принципів до екологічної проблематики. Особливості галузевих принципів міжнародного екологічного права. Порядок денний на ХХІ століття.

Тема 5. Міжнародні організації та охорона навколишнього середовища.

Універсальні міжнародні організації з охорони навколишнього середовища. Регіональні міжнародні організації з охорони навколишнього середовища. Роль неурядових природоохоронних організацій.

Природоохоронна компетенція ООН та її головних органів. Структура і діяльність ЮНЕП. Природоохоронна компетенція ЮНЕСКО. Діяльність Економічної та соціальної ради (ЕКОСОС). Питання збереження навколишнього середовища в діяльності МАГАТЕ. Конвенція ООН з морського права 1982 року.

Тема 6. Регіональне, субрегіональне, двостороннє співробітництво з охорони навколишнього середовища.

Поняття регіонального, субрегіонального співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища. Двосторонні угоди співробітництва з питань охорони довкілля. Регіональні та субрегіональні договори з охорони довкілля з участю України.

Моделі регіонального правового регулювання охорони морського середовища. Характеристика договорів та інших міжнародних угод з приводу співробітництва між Україною та іншими країнами. Багатосторонні угоди співробітництва в сфері охорони довкілля. Конвенція про співробітництво щодо охорони і сталого використання ріки Дунай 1994 року. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 2002 року.

Тема 7. Відповідальність за порушення міжнародно-правових норм охорони довкілля.

Міжнародна кримінальна відповідальність за екоцид. Міжнародні модельне норми про захист навколишнього середовища за допомогою національного кримінального законодавства. Цивільна відповідальність за заподіяння транскордонної шкоди навколишньому середовищу.

Особливості інституту відповідальності в міжнародному екологічному праві. Міжнародна відповідальність за збиток, заподіяний навколишньому середовищу в результаті неправомірних дій. Проект Статей КМП ООН про відповідальність держав.

Змістовий модуль 2.

Загальна характеристика правового регулювання охорони, використання і відтворення окремих видів природних об'єктів та їх ресурсів.

Тема 8. Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря та озонового шару Землі.

Міжнародно-правове регулювання захисту атмосферного повітря від забруднення. Правова охорона озонового шару Землі. Міжнародно-правове регулювання питань, пов'язаних зі змінами клімату Землі.

Міжнародно-правове співробітництво у сфері боротьби з глобальною зміною клімату. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі

відстані 1979 р. Віденська конвенція про охорону озонowego шару 1985 р. Монреальський протокол щодо речовин, які руйнують озонový шар 1987 р. Дурбанська кліматична конференція. Паризька кліматична Міжнародно-правове регулювання захисту атмосферного повітря від забруднення. Правова охорона озонowego шару Землі. Міжнародно-правове регулювання питань, пов'язаних зі змінами клімату Землі.

Міжнародно-правове співробітництво у сфері боротьби з глобальною зміною клімату. конференція.

Тема 9. Міжнародно-правова охорона космічного простору.

Міжнародно-правова охорона космічного середовища від техногенного забруднення. Поняття космічного сміття. Міжнародно-правові принципи космічної діяльності. Європейський кодекс поведінки щодо запобігання утворення космічного сміття.

Договір від 27 січня 1967 р. «Про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла» (м. Москва, м. Вашингтон, м. Лондон). Угода від 5 грудня 1979 р. «Про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах». Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами від 29 березня 1972 року. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1992 р. «Принципи використання ядерних джерел енергії в космічному просторі». Керівні принципи щодо запобігання утворення космічного сміття, схвалені в 2007 р. Науково-технічним підкомітетом Комітету ООН по космосу. Міжнародний екологічний казус «Космос-954».

Тема 10. Міжнародно-правова охорона Світового океану.

Міжнародно-правова охорона Світового океану від забруднення. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Арктики. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Антарктики.

Міжнародне співробітництво у сфері спільного використання транскордонних водотоків. Регіональні угоди по захисту морського середовища від забруднення. Міжнародно-правова охорона Чорного та Азовського морів. Арктика і Антарктика як об'єкт правової охорони. Захист, збереження та раціональне використання живих ресурсів морського середовища. Основні типи і види міжнародних заходів з охорони рибних запасів.

Тема 11. Міжнародно-правова охорона прісноводних ресурсів Землі.

Міжнародно-правові норми з охорони водних ресурсів. Глобальна рамкова конвенція про право на воду. Міжнародна програма «Вода для життя».

Глобальна рамкова конвенція про право на воду. Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища 1998 р. Протокол від 17 червня 1999 р. «Про воду та здоров'я» до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992» (м. Лондон). Конвенція від 17 березня 1992 р. «Про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер» (м. Гельсінкі).

Тема 12. Захист біологічного різноманіття в міжнародному екологічному праві.

Поняття біологічного різноманіття. Основні фактори, що впливають на біологічне різноманіття. Охорона тваринного і рослинного світу у міжнародному екологічному праві. Міжнародно-правовий режим збереження середовищ існування. Міжнародно-правовий режим збереження конкретних видів флори і фауни.

Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів. Протокол Монтре. Протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від їх застосування 2010 р. Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р. Збереження біорізноманіття in-situ та ex-situ. Картехенський протокол з біобезпеки 2000 р. Міжнародне співробітництво в сфері збереження лісових ресурсів. «Лісові принципи» і боротьба зі збелісінням. Принципи лісівництва 1992 року.

Тема 13. Міжнародно-правовий захист довкілля від радіоактивного забруднення.

Ядерна діяльність та охорона навколишнього середовища. Роль міжнародних організацій в охороні навколишнього середовища від радіоактивного забруднення. Міжнародні перевезення радіоактивних відходів і матеріалів. Роль міжнародного договору у забезпеченні охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення.

Необхідність охорони навколишнього середовища при здійсненні ядерної діяльності. Міжнародне співробітництво з охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення на універсальному рівні. Міжнародне агентство по атомній енергії. Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 року. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 року.

Тема 14. Міжнародний контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів.

Поняття небезпечних відходів. Міжнародні договори у сфері контролю за транскордонним перевезенням небезпечних відходів. Біобезпека та небезпечні відходи.

Бамакська конвенція 1991 р. про заборону на ввезення в Африку і контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх використанням всередині Африки. Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі 1998 р. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р.

ПЛАН ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади міжнародного екологічного права. Загальна частина

Практичне заняття 1

Тема: Поняття, сутність та етапи розвитку міжнародного екологічного права

Розгляд теоретичних питань

1. Поняття та предмет міжнародного екологічного права.
2. Суб'єкти міжнародного екологічного права.
3. МЄП як самостійна галузь права.
4. Виникнення і етапи розвитку МЄП.
5. Аналіз міжнародного законодавства:
 - Декларація по навколишньому середовищу 1972 року.
 - Віденська конвенція про охорону озонного шару 1985 року.
 - Монреальський протокол щодо речовин, які руйнують озонний шар 1987 року.

Підготовка кейс-стаді за вибором (блок 1):

- Справа «Гуерра та ін. проти Італії»
- Справа «Про китиків Берингова моря»
- Справа «Про фосфати Науру»
- Справа «Трейл-Смелтер».

Методичні вказівки до вивчення питань теми

При вивченні питань даної теми здобувачі повинні знати, що МЄП має чотири традиційні предметні області регулювання:

1. Відносини з приводу охорони навколишнього середовища;

2. Раціональне природокористування;
3. Відносини з приводу забезпечення екологічної безпеки;
4. Відносини щодо забезпечення дотримання екологічних прав людини.

Слід зазначити, що суб'єктами міжнародного екологічного права, так як і в міжнародному праві, є держави, нації і народи, що ведуть боротьбу за свою державну незалежність та міжнародні міжурядові організації - похідні суб'єкти міжнародного права. Здобувачі мають розуміють особливості кожного з виду суб'єктів.

У правовій доктрині однією з найбільш складних і суперечливих проблем традиційно вважається питання про розподіл систем права на самостійні галузі.

Ознаками самостійної галузі міжнародного екологічного права є самостійний предмет регулювання; специфічні норми, що регулюють ці відносини; досить велика суспільна значущість кола суспільних відносин; досить великий обсяг нормативного правового матеріалу; зацікавленість суспільства у виділенні нової галузі права; спеціальні принципи права, що регулюють побудову нової галузі права.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що поява міжнародного екологічного права безпосередньо пов'язане з характером екологічних проблем, більшість з яких є глобальними за своєю природою і вимагають для свого вирішення тісного, довгострокового і різнобічного міждержавного співробітництва.

Залежно від переважаючих тенденцій у вирішенні екологічних проблем історію міжнародного екологічного права можна умовно розділити на 5 етапів: 1839 - 1948 рр., 1948 - 1972 рр., 1972 - 1992 рр., 1992 р. – 2011 р., 2011 р. – до сьогодні («енергетична / кліматична ера»).

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Всесвітня хартія природи 1982 р. (прийнята Резолюцією 37/7 на сорок восьмому пленарному засіданні тридцять сьомий сесії Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_453#Text.
2. Декларація Конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини 1972 р. (м. Стокгольм). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text.
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 р. (прийнята Резолюцією +2625 (XXV) на пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.
4. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/>.
5. Про право міжнародних договорів: Конвенція 1969 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
6. Статут ООН від 26 червня 1945 р. (м. Сан-Франциско). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилук, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Толкаченко Олена. Право на сприятливе навколишнє середовище в законодавстві України та інших держав. *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa*, Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, Łódz-Olsztyn 2017, 262 s.

Практичне заняття 2

Тема: Джерела міжнародного екологічного права.

Кодифікація і прогресивний розвиток

Розгляд теоретичних питань

1. Міжнародні договори і міжнародні звичаї – основні джерела МЄП.
2. Норми «м'якого» права в системі джерел МЄП.
3. Екологічний стандарт.
4. Аналіз міжнародного законодавства:
 - Конвенція ООН з морського права 1982 року.
 - Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат 2003 року.
 - Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища 1998 року.

Підготовка кейс-стаді за вибором (блок 2):

- Бхопальська катастрофа
- Справа «Про ядерні випробування»
- Справа «Про південного голубого тунця»
- Справа «Джакомеллі проти Італії».

Теми рефератів

1. Поняття і значення «рамкових» угод.
2. Кодифікація і прогресивний розвиток МЄП.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Питання, які повинні опанувати здобувачі в межах цієї теми, стосуються традиційних джерел міжнародного екологічного права: міжнародних звичаїв і міжнародних договорів, та специфічних джерел, таких як норми м'якого права.

Питання, пов'язані з міжнародними договорами, здобувачам пропонується розглядати у вигляді наступної класифікації:

- За предметом правового регулювання,
- За своїм суб'єктним складом (територіальним охопленням),
- За можливістю реалізації.

Слід зазначити, що норми «м'якого» права, встановлюючи правила поведінки, можуть стати відправним пунктом перетворення таких правил на договірні чи звичайні міжнародно-правові норми. Понад те, деяким нормам «м'якого» права, які є юридично обов'язковими, держави, тим щонайменше, надають «обов'язкову силу, що має політичний і моральний характер».

Також в рамках цієї теми здобувачі повинні опанувати поняття екологічних стандартів, які є односторонніми актами міжнародних міжурядових організацій, що приймаються ними в порядку здійснення своєї нормотворчої та регулюючої функції. Вони можуть розглядатися як підготовчий етап у створенні норми права як свого роду напівфабрикат правової норми.

Компетенцією приймати стандарти в міжнародних організаціях, як загальне правило, мають їх виконавчі органи. МАГАТЕ, ІКАО, ФАО, ВООЗ та ін., у яких екологічні стандарти приймаються у тих їх профільної, основний діяльності.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Доповідь Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку «Розвиток та міжнародне економічне співробітництво: проблеми довкілля» A/42/427. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.
2. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/>.
3. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція 1948 р. (м. Рим). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Конвенція 1998 р. (м. Орхус). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
5. Про право міжнародних договорів: Конвенція 1969 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
6. Статут ООН від 26 червня 1945 р. (м. Сан-Франциско). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилук, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Карлюга Є.К. Роль «м'якого права» у процесі формування міжнародного екологічного права. 2020. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/xmlui/handle/123456789/2844>.
2. Толкаченко О.В. Характеристика міжнародних договорів «DEBT-FOR-NATURE SWAPS». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 75. Ч. 3. Ужгород, 2023. С. 191-196. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/75-part-3_Last.pdf.
3. Шпарик Н. Поняття та ознаки міжнародно-правового акту як джерела екологічного права України. Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. 2014 (59). С. 312-318. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnu_yu_2014_59_45.

Практичне заняття 3

Тема: Принципи міжнародного екологічного права

Розгляд теоретичних питань

1. Роль загальновизнаних принципів міжнародного права в регулюванні міжнародних екологічних відносин.
2. Загальні положення галузевих принципів МЕРП.
3. Характеристика галузевих принципів міжнародного екологічного права.
4. Аналіз міжнародного законодавства:
 - Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 2002 року.
 - Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року.
 - Кіотський протокол 1997 року.

Теми рефератів

1. Принцип міжнародного співробітництва.
2. Характеристика принципу «Суверенні права держав на природні ресурси».

Теми презентацій

1. Принцип «Забруднювач платить».
2. Діяльність ГРІНПІС.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

В межах питань цієї теми, здобувачі мають розглядати загальновизнані та спеціальні принципи міжнародного екологічного права.

Серед загальних принципів особливу увагу здобувачам слід приділити принципу міжнародного співробітництва. Необхідність міжнародного

природоохоронного співробітництва диктується сьогодні цілою низкою об'єктивних факторів, які прийнято умовно поділяти на два види — природничо-екологічні та соціально-економічні.

Щодо спеціальних принципів міжнародного екологічного права, то їх можна поділити на принципи-ідеї та принципи-норми.

До основних принципів-ідей відносять:

- повага до всіх форм життя;
- загальна турбота людства;
- взаємозалежні цінності;
- рівність прав поколінь;
- запобігання;
- обережність;
- право на розвиток;
- викорінювання бідності;
- загальна, але диференційована відповідальність.

До основних принципів-норм відносять:

- забезпечення дотримання конституційних екологічних прав людини;
- неприпустимість заподіяння транскордонних збитків;
- екологічно обґрунтоване раціональне використання природних ресурсів;
- неприпустимість радіоактивного зараження довкілля;
- захист екологічних систем Світового океану;
- заборона військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище;
- забезпечення екологічної безпеки;
- міжнародно-правова відповідальність держав за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу;
- принцип обережності чи обережного підходу;
- принцип збереження біорізноманіття.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Декларація Конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини 1972 р. (м. Стокгольм). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text.
2. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text.
3. Декларація Тисячоліття ООН 2000 р. (прийнята Резолюцією 55/2 сесії Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text.
4. Доповідь Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку «Розвиток та міжнародне економічне співробітництво: проблеми довкілля A/42/427. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.
5. Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку 2002 р. URL: http://un.org>ru/documents/decl_conv/declarations/decl_...
6. Порядок денний на XXI століття 1992 р. (затверджена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро). URL: http://un.org>ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.
7. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/>.
8. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція 1948 р. (м. Рим). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилюк, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Копиця Є. М., Гудзенко Ю. О. Права людини у контексті зміни клімату. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5/2. С. 27–30. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.5\(2\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2022.5(2).6).
2. Толкаченко О.В. Принципи сучасного міжнародного екологічного права: теоретичний аспект. *Четверті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 16 травня 2014 р.). Одеса: Астропринт, 2014. С.276-279.

Практичне заняття 4

Тема: Міжнародні організації та охорона навколишнього середовища. Регіональне, субрегіональне, двостороннє співробітництво з охорони навколишнього середовища

Розгляд теоретичних питань

1. Повноваження універсальних міжнародних організацій з охорони навколишнього середовища.
2. Особливості діяльності регіональних міжнародних організацій з охорони навколишнього середовища.
3. Роль неурядових природоохоронних організацій.
4. Моделі регіонального правового регулювання охорони морського середовища.
5. Характеристика договорів та інших міжнародних угод з приводу співробітництва між Україною та іншими країнами.
6. Аналіз міжнародного законодавства:
7. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів.
8. Протокол Монтре.
9. Декларація з навколишнього середовища і розвитку 1992 року.

Підготовка кейс-стаді за вибором (блок 3):

- Справа «Про китобійний промисле в Антарктиці»
- Казус «Танкер «Торрі Каньон»
- Казус «Судно Фукуру-Мару»
- Справа «Макгінлі та Іган проти Сполученого Королівства».

Теми рефератів

1. ООН та основні її інституції.
2. Компетенція та повноваження ЮНЕП.
3. Діяльність МСОП.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Серед питань цієї теми центральне місце займають універсальні міжнародні організації з охорони довкілля. Здобувачі мають знати, що центральне місце в системі організації міжнародного природоохоронного співробітництва займає Генеральна Асамблея ООН, яка може обговорювати будь-які питання, у тому числі щодо охорони навколишнього середовища.

Також одне з головних місць займає ЮНЕП, яка була заснована на підставі Резолюції Генеральної Асамблеї в 1972 р., є «основним органом ООН у галузі навколишнього середовища» і повинна виконувати роль "провідного глобального природоохоронного органу, що визначає глобальний екологічний порядок денний, що сприяє узгодженому здійсненню екологічного компонента сталого розвитку у межах системи ООН і є авторитетним захисником інтересів глобального довкілля».

Наступною організацією, яка здійснює захист морського середовища є Міжнародна морська організація (ІМО), яка створена для координації зусиль держав з проблем судноплавства.

Здобувачі мають вивчити компетенції та повноваження Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), яка була створена у 1945 р. і є

спеціалізованою установою ООН. Термін "сільське господарство" включає рибальство, морські продукти, ліс та первинні лісові продукти.

Здобувачі повинні розглянути напрями діяльності Спеціалізованої установи ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ) та Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Особливу увагу здобувачі повинні приділити регіональним організаціям, які виконують природоохоронні функції. Це стосується таких організацій, як Рада Європи, Європейський союз, Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії, Африканський союз.

Здобувачам варто звернути увагу на роль міжнародних неурядових природоохоронних організацій у збереженні об'єктів природи. Членами МНПО можуть бути як індивідуальні особи (приватні громадяни), так і юридичні особи.

Найбільшою та авторитетною МНПО є Міжнародний союз охорони природи та природних ресурсів (МСОП), створений у 1948 р. Також здобувачі повинні ознайомитися з діяльністю ЕкоСвіту, Міжнародного фонду захисту тварин (ІФАВ), Фондом Рейнфоресту, Всесвітнього фонду дикої природи (ВВФ), Грінпіс.

Поряд з універсальним співпрацею в сфері охорони навколишнього середовища та відповідним йому універсальним рівнем охорони навколишнього середовища, виділяють співробітництво на регіональному, субрегіональному і двосторонньому рівнях і відповідні їм міжнародно-правові інструменти.

Факторами, під дією яких держави змушені звертатися до регіональних форм співпраці наступні:

1. наявність специфічних природоохоронних проблем регіонального характеру, тобто чітко виражена регіональна відособленість екологічних проблем;

2. політико-географічні фактори, які впливають або можуть впливати на екологічну обстановку;

3. наявність природних і просторових рамок їх прояви;

4. інтерес конкретних держав до вирішення цих проблем, що обумовлює доцільність їх вирішення саме на регіональному рівні, полегшує завдання визначення конвенційного регіону, а також кола держав-учасників регіональних угод.

Двосторонні угоди про співробітництво в сфері охорони навколишнього середовища визначають різні напрямки і форми співпраці і передбачають створення координаційних органів (змішаних комісій) щодо співпраці.

В рамках даної теми здобувачі мають усвідомлювати, що двосторонні угоди також регулюють використання транскордонних водних об'єктів, охорони окремих видів тварин, створення транскордонних заповідників і т.д. Наприклад, Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством природи і навколишнього середовища Монголії про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища 2004 року; Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища 2007 роки; Угода про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством з питань навколишнього середовища та просторового планування Республіки Македонія 2010 року.

Слід зазначити, що при розгляді регіональних та субрегіональних договорів з охорони довкілля з участю України деякі конвенції мають надважливе значення щодо охорони транскордонного з нашою країною довкілля.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Декларація Конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини 1972 р. (м. Стокгольм). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text.
2. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text.
3. Порядок денний на XXI століття 1992 р. (затверджена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро). URL: http://un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.
4. Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Конвенція 1998 р. (м. Орхус). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
5. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція 1948 р. (м. Рим). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилук, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Алексєєнко І.Р. Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля. Історичний аспект. *Вісник Національної академії наук України*. 2014. № 4. С. 60-74. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnanu_2014_4_12.
2. Валюх А.М., Зайцев Д.Б., Якимчук А.Ю. Роль міжнародних організацій у сфері збереження й відтворення природного капіталу. *Державне*

- управління: удосконалення та розвиток: електронний журнал. Вид. № 8. 2017. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/12.pdf.
3. Люленко С.О. Громадські природоохоронні організації та напрями їх екологічної діяльності. *Молодь і ринок*. Вид. № 3. 2017. С. 62–66. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mir_2017_3_14.
 4. Тертишник В.М. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя. Підручник. К.: Вид-во «Алерта», 2021. 276 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/mizhnarodne-spivrobitnitstvo-u-sferi-pravosuddya-pidruchnik.pdf>.
 5. Труш О.О. Формування та реалізація спільної екологічної політики Європейського Союзу в умовах сучасних інтеграційних процесів / О.О. Труш, М.В. Андрієнко, Г.А. Ломовських. *Державне управління*. 2014. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/db/2014-1/doc/4/05.pdf>.

Контрольні питання до змістового модулю І

1. Концепції охорони навколишнього середовища в ХХІ ст.
2. Поняття та предмет міжнародного екологічного права.
3. Суб'єкти міжнародного екологічного права.
4. МЕП як самостійна галузь права.
5. Виникнення і етапи розвитку МЕП.
6. Історія формування і розвитку МЕП.
7. Екологічна проблема - глобальна проблема сучасності. Основні екологічні виклики і загрози сучасності. Антропогенний чинник в зміні довкілля.
8. Джерела міжнародного екологічного права.
9. Багатосторонні природоохоронні договори, їх види.
10. Норми «м'якого» права.
11. Екологічний стандарт.

12. Поняття кодифікації та поняття прогресивного розвитку.
13. Форми кодифікації норм міжнародного екологічного права.
14. Поняття і значення «рамкових» угод.
15. Роль загальновизнаних принципів міжнародного права в регулюванні міжнародних екологічних відносин.
16. Характеристика галузевих принципів міжнародного екологічного права.
17. Характеристика принципу міжнародного співробітництва як основного принципу міжнародного екологічного права.
18. Класифікація галузевих принципів міжнародного екологічного права.
19. Загальна характеристика галузевих принципів міжнародного екологічного права.
20. Принципи-ідеї та принципи-норми.
21. Універсальні міжнародні організації з охорони навколишнього середовища.
22. Регіональні міжнародні організації з охорони навколишнього середовища.
23. Роль неурядових природоохоронних організацій.
24. Природоохоронна компетенція ООН та її головних органів.
25. Структура і діяльність ЮНЕП.
26. Діяльність Економічної та соціальної ради (ЕКОСОС).
27. Питання збереження навколишнього середовища в діяльності МАГАТЕ.
28. Природоохоронна діяльність Продовольчої, сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО).
29. Природоохоронна діяльність Міжнародної морської організації (ІМО).
30. Природоохоронні питання в діяльності ІКАО.
31. Поняття регіонального, субрегіонального співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища.
32. Двосторонні угоди співробітництва з питань охорони довкілля.
33. Регіональні та субрегіональні договори з охорони довкілля з участю України.
34. Міжнародна кримінальна відповідальність за екоцид.

35. Міжнародні модельне норми про захист навколишнього середовища за допомогою національного кримінального законодавства.
36. Цивільна відповідальність за заподіяння транскордонної шкоди навколишньому середовищу.
37. Міжнародне екологічне правосуддя.
38. Поняття міжнародного екологічного спору.
39. Погоджувальні засоби вирішення міжнародних екологічних спорів.
40. Судові засоби вирішення міжнародних екологічних спорів.
41. Перспективи створення Міжнародного екологічного суду.
42. Особливості інституту відповідальності в міжнародному екологічному праві.
43. Міжнародна відповідальність за збиток, заподіяний навколишньому середовищу в результаті неправомірних дій.
44. Принцип «забруднювач платить».
45. Принципи Проекту статей КМП ООН про запобігання транскордонної шкоди від небезпечних видів діяльності 2001 року.
46. Декларація по навколишньому середовищу 1972 року.
47. Проект Міжнародного Пакту по довкіллю і розвитку 1995 року.
48. Декларація з навколишнього середовища і розвитку 1992 року.
49. Порядок денний на XXI століття.
50. Конвенція ООН з морського права 1982 року.
51. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат 2003 року.
52. Конвенція про співробітництво щодо охорони і сталого використання ріки Дунай 1994 року.
53. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 2002 року.
54. Міжнародна конвенція про відповідальність та компенсацію за шкоду у зв'язку з перевезенням морем небезпечних і шкідливих речовин 1996 року.
55. Проект Статей КМП ООН про відповідальність держав.
56. Проект Кодексу злочинів проти світу і безпеки людства про міжнародної відповідальності за злочин екоциду.

Змістовий модуль 2. Загальна характеристика правового регулювання охорони, використання і відтворення окремих видів природних об'єктів та їх ресурсів. Особлива частина

Практичне заняття 5

Тема: Міжнародно-правова охорона атмосферного повітря та озонового шару Землі

Розгляд теоретичних питань

1. Міжнародно-правове регулювання захисту атмосферного повітря від забруднення.
2. Правова охорона озонового шару Землі.
3. Міжнародно-правове регулювання питань, пов'язаних зі змінами клімату Землі.
4. Аналіз міжнародного законодавства:
 - Порядок денний на XXI століття.
 - Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 року.
 - Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі 1998 року.

Підготовка кейс-стаді за вибором (блок 4):

- Справа «Озеро Схід»
- Справа «Жителі атола Еневеток»
- Казус «Супутник» Космос-954 »
- Справа «Будаєва та ін. проти Росії».

Методичні вказівки до вивчення питань теми

При вивченні цієї теми, здобувачі повинні усвідомлювати, що небезпека неконтрольованого зміни стану атмосферного повітря і внаслідок

цього загроза існуванню живих організмів, в тому числі і людини, зажадали рішучих практичних заходів щодо його захисту, національного і міжнародного правового регулювання його використання та охорони. Світова спільнота повинна спільними зусиллями боротися з цією проблемою. Завданням першорядної важливості в цій сфері є прийняття універсальної конвенції ООН про охорону атмосферного повітря.

На сучасному етапі розвитку міжнародного права ефективна міжнародно-правова охорона атмосферного повітря здійснюється на регіональному рівні в рамках Європейської економічної комісії ООН. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року і Кіотський протокол до неї 1997 р. як цілісний правовий механізм охорони атмосферного повітря від викидів парникових газів на практиці сприяють скороченню викидів і інших забруднюючих речовин, тим самим частково заповнюючи прогалину в універсальному міжнародно-правовому регулюванні охорони атмосферного повітря. Певне значення в сфері охорони атмосфери мають Віденська конвенція про охорону озонового шару 1985 року і Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар, 1987 р. Комплексне міжнародно-правове регулювання охорони атмосфери і зміни клімату в даний час здійснюється вищеназваними універсальними і регіональними актами, а також національним законодавством зарубіжних країн.

Слід зазначити, що Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані була першим міжнародним юридично обов'язковим інструментом, який має справу з проблемами забруднення повітря на широкому регіональному рівні. Основоположними принципами діяльності сторін Конвенції ТЗНБР є охорона людини і навколишнього середовища від забруднення повітря (обмеження, поступове скорочення, запобігання забрудненню повітря) і вироблення політики та стратегії боротьби з викидами забруднювачів повітря (обмін інформацією, консультації, науково-дослідницька діяльність та моніторинг).

Щодо правової охорони озонowego шару Землі, то у 1977 р. Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) був прийнятий світової план дій щодо озонowego шару, який носив науковий характер. Даний документ передбачав необхідність вивчення впливу озонowego шару і його розривів на ультрафіолетову радіацію і захворюваність людей.

Віденська конвенція про охорону озонowego шару 1985 р. і Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонівий шар, 1987 р.) є базовими міжнародними актами у сфері охорони озонowego шару. У червні 1992 р. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату була відкрита для підписання на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро. Після необхідного числа ратифікацій в березні 1994 р. РКЗК вступила в силу. До цієї Конвенції був прийнятий Кіотський протокол, а після нього Паризька угода, яка є чинною на сьогоднішній день.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Про охорону озонowego шару: Віденська Конвенція 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text.
2. Кіотський протокол 1997 до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (м. Кіото). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.
3. Про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (LRTAP): Конвенція 1979 р. (м. Женева). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223.
4. Про речовини, що руйнують озонівий шар: Протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про охорону озонowego шару 1985 р. (м. Монреаль). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text.
5. Про зміну клімату: Рамкова Конвенція 1992 р. (м. Нью-Йорк). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилук, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Копиця Є. М., Гудзенко Ю. О. Права людини у контексті зміни клімату. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5/2. С. 27–30. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.5\(2\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2022.5(2).6).
2. Копиця Є.М., Огієнко М. Актуальні питання правового регулювання у сфері зміни клімату в Україні. *Concepts for the development of society's scientific potential*. 2021. С. 294–304. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/16313>.
3. Лозо О.В., Овсієнко К.С. Правовий статус внутрішніх кліматичних мігрантів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 4 (70). С. 35–42. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2020/8.pdf.

Практичне заняття 6

Тема: Міжнародно-правова охорона Світового океану. Міжнародно-правова охорона прісноводних ресурсів Землі

Розгляд теоретичних питань

1. Міжнародно-правова охорона Світового океану від забруднення.
2. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Арктики.
3. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Антарктики.
4. Аналіз міжнародного законодавства: Конвенція від 21 травня 1997 «Про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків» (м. Нью-Йорк)

5. Міжнародно-правові норми з охорони водних ресурсів.
6. Глобальна рамкова конвенція про право на воду.
7. Міжнародна програма «Вода для життя».
8. Аналіз міжнародного законодавства: Конвенція про співробітництво щодо охорони і сталого використання ріки Дунай 1994 року;

Підготовка кейс-стаді за вибором (блок 5):

- Справа «Про гормони» (справа між США і ЄС)
- Справа «Лопез Остра проти Іспанії»
- Справа «Про завод МОКС»
- Кімберлійський процес.

Теми презентацій

1. Вплив зміни клімату на Арктику та Антарктику: міжнародно-правовий аспект.
2. Характеристика Глобальної рамкової конвенції про право на воду.
3. Правова охорона транскордонних водотоків.

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Питання цієї теми здобувачі мають починати з аналізу Конвенції ООН з морського права 1982 року, яка закріплює норму, про те, що держави зобов'язані захищати і зберігати морське середовище. Вони співпрацюють на всесвітній або регіональній основі безпосередньо або через компетентні міжнародні організації у формулюванні та розробці міжнародних норм, стандартів і рекомендованої практики і процедур, відповідних зазначеної Конвенції, для захисту і збереження морського середовища з урахуванням характерних особливостей.

У післявоєнний період укладено близько 20 міжнародних договорів, що стосуються запобігання забруднення моря. Ці документи містять норми і правила про недопущення забруднення Світового океану найбільш

небезпечними поллютантами (нафтою, радіоактивними речовинами, сміттям і т.д.).

Правові норми про недопущення забруднення моря нафтою. Відповідно до Міжнародної конвенції по запобіганню забрудненню з суден 1973/1978 р. (МАРПОЛ 73/78) кожен нафтовий танкер валовою місткістю 150 рег. т і більше і будь-яке інше судно валовою місткістю 400 рег. т і більше підлягають відповідним оглядам. МАРПОЛ 73/78 оголошує ряд акваторій Світового океану «особливими районами». Такими, зокрема, є Середземне море, Балтійське море, район Чорного моря, район Червоного моря і «район заток».

У 1996 р. прийнятий Протокол до Лондонської конвенції щодо запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів 1972 р.

Варто зазначити, що питання майнової відповідальності за забруднення морського середовища регламентуються Міжнародною конвенцією про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р. зі змінами, внесеними Протоколом 1992 р.

Правові норми про недопущення забруднення Світового океану радіоактивними речовинами. Договором про заборону ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою 1963 р. забороняється (забороняється) проводити будь-які вибухи в атмосфері і під водою, включаючи територіальні води та відкрите море, або в будь-який інший середовищі, якщо такий вибух веде до випадання радіоактивних опадів за межами державних кордонів.

Віденською конвенцією про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р. встановлюються мінімальні норми забезпечення фінансового захисту від шкоди в результаті застосування ядерної енергії в мирних цілях.

Правові норми запобігання забруднення моря отруйними речовинами. Ці норми містяться в основному в додатку II до МАРПОЛ 73/78. Конвенція забороняє скидання в море речовин категорії «А» (речовини, які становлять

небезпеку для живих морських ресурсів і здоров'я людини), за певними винятками

Щодо охорони середовища замкнутих і напівзамкнутих морів, то морське середовище цієї групи морів охороняється за допомогою міжнародних і національних правових норм.

В межах цієї теми здобувачі мають проаналізувати правовий статусу Арктики та Антарктики та законодавчу базу щодо правової охорони цих природних об'єктів.

При вивченні питань щодо міжнародно-правової охорони прісноводних ресурсів здобувачі мають усвідомлювати, що за останні 50 років було укладено 150 пов'язаних з водними ресурсами договорів. У ранніх договорах в основному порушувалися питання судноплавства по міжнародних ріках і озерах і демаркації їхніх кордонів і лише пізніше держави в тексти угод стали включати положення, що передбачають охорону водних об'єктів від забруднення.

На 52-й конференції Асоціації міжнародного права, що проходила в 1966 р. в Гельсінкі, були прийняті Правила використання вод міжнародних річок, які увійшли в джерела міжнародного права як «Гельсінські правила». Положення даного документа, розроблені як рекомендації по використанню міжнародних річок, з впливом часу в силу визнання їх *opinio juris* набули характеру міжнародної звичайної норми.

У Гельсінкських правилах крім розгляду питань судноплавства спеціальні положення були присвячені проблемі забруднення річок, під яким розумілося будь-який шкідливий зміна складу, змісту і якості вод міжнародного річкового басейну в результаті людської діяльності.

Завдяки зусиллям ЄЕК ООН 17 березня 1992 року в Гельсінкі була прийнята Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (набула чинності 4 серпня 1996 р.).

Здобувачам слід проаналізувати ще один документ, що відноситься до водних ресурсів, з ініціативою розробки якого на початку нового століття

вийшли неурядова організація Міжнародний Зелений Хрест і Міжнародний секретаріат по воді. В 2004 році в Барселоні був прийнятий проект Основних принципів Глобальної рамкової конвенції про право на воду і запропонований урядам для розгляду. Згідно ст. 1 Конвенції «право на воду» означає основне право доступу до «води для життя» - води, якості, кількості і доступності якої достатні для задоволення основних потреб людей в питво, гігієни, чистоти, приготуванні їжі, натуральному сільському господарстві для місцевого споживання продовольства і санітарії.

В ході другого Всесвітнього десятиліття дій була прийнята Програма «Вода для життя», де основна увага держав, міжурядових та неурядових організацій було звернуто на реалізацію практичних заходів з питань водопостачання в інтересах жінок, на використання водних ресурсів для цілей санітарії і охорони здоров'я, для виробництва продуктів харчування, ведення сільського господарства, збереження біорізноманіття та охорони навколишнього середовища, для енергетики. Ключовою проблемою програми є забезпечення прав людини на чисту воду, на сталий розвиток, на життя, оскільки, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно 2 млн. чоловік, з яких більшість складають діти, вмирають від хвороб в результаті вживання неякісної води.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Декларація про заснування Арктичної Ради 1996 р. (г. Оттава). URL: <http://arctic-council.npolar.no/>.
2. Договір про Антарктику 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224.
3. Конвенція ООН з морського права (UNCLOS) 1982 р. (м. Монтего-Бей, Ямайка). URL: [http:// search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/MU82K23R.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU82K23R.html).

4. Міжнародна конвенція про запобігання забруднення з суден (МАРПОЛ-73/78) 1973 р. (м. Лондон) URL: http://search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/MU73027.html.
5. Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів: Конвенція 1971 р. (м. Рамсар). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031.
6. Про забезпечення готовності у випадку забруднення нафтою, боротьбі з ним та співробітництва (OPRC): Конвенція 1990 р. (м. Лондон). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_366#Text.
7. Про захист Чорного моря від забруднення: Конвенція 1992 р. (м. Бухарест). URL: http://zakon.rada.gov.ua>Законодавча база України>show/995_065.
8. Про збереження морських живих ресурсів Антарктики: Конвенція 1980 р. (м. Канберри). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045.
9. Про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер: Конвенція 1992 р. (м. Гельсінкі). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_273.
10. Про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків: Конвенція 1997 р. (м. Нью-Йорк). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_323#Text.
11. Про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою: Конвенція 1969 р. (м. Брюссель). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_806.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилюк, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Кулько А.В. Інтегроване управління водними ресурсами міжнародних водотоків: проблеми та перспективи механізмів міжнародно-правової регламентації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 107-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_4_22
2. Павко Я.А. Міжнародно-правовий режим Арктики та основні тенденції його вдосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 124-132. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_2_26.pdf.
3. Толкаченко О.В. Види забруднень морського середовища. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. Ч. 3. С. 147-153.
4. Толкаченко О.В. Визначення поняття та встановлення критеріїв гарного стану навколишнього середовища у морському просторі Європейського Союзу. *Шості юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: (до 150-річчя від дня його народження): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20-21 травня 2016 р.). Одеса: Астропринт, 2016. С. 487-491.
5. Толкаченко О.В. Екосистемний підхід у галузі охорони морських ресурсів у рамках морської політики ЄС. *Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2017 р.) / упоряд. і відповід. ред. І.С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2017. С. 265-268.
6. Толкаченко О.В. Окремі аспекти морської політики Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2018. Том 23. Випуск 1 (32). С. 190-198. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/17713>.

7. Толкаченко О.В. Політика Європейського Союзу в галузі охорони вод для купання та управління прибережними зонами. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 14-15 верес. 2018 р.) / ОНУ імені І.І. Мечникова; відп. ред. І.А. Ломачинська, А.В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2018. 726 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18753>.
8. Толкаченко О.В. Правова охорона морського середовища. *Правова держава*. Одеса. № 18. 2014. С. 91-95. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Prav_2014_18_18.
9. Толкаченко О.В. Правові принципи охорони та використання морського середовища. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова* (25-27 листопада 2015 року, м. Одеса) / МОН України; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; екон.-прав. ф-т; відп. ред.: О.О. Нігреєва. Одеса: Астропринт, 2015. С. 198-201.
10. Толкаченко О.В. Природоохоронні аспекти в Конвенції ООН з морського права 1982 року. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 144-149. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Prav_2016_22_27.
11. Толкаченко О.В. Поняття морських ресурсів. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 119-122. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Prav_2015_19_119-122.

[21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav 2015 19 25.](http://nbn-resolving.org/urn:nbn:uk:2015-19-25)

12. Толкаченко О.В. Чорне море як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Випуск 3. Том 1. Херсон. С. 152-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_3%281%29_39

Практичне заняття 7

Тема: Захист біологічного різноманіття в міжнародному екологічному праві

Розгляд теоретичних питань

1. Поняття біологічного різноманіття.
2. Основні фактори, що впливають на біологічне різноманіття.
3. Охорона тваринного і рослинного світу у міжнародному екологічному праві.
4. Міжнародно-правовий режим збереження середовищ існування.
5. Міжнародно-правовий режим збереження конкретних видів флори і фауни.

Підготовка кейс-стаді за вибором (блок 6):

- Міжнародний спір між Україною та Румунією «Про острів Зміїний»
- Справа «Про біотехнології»
- Справа «Джакомеллі проти Італії»
- Справа «Габчіково-Надьмарош».

Методичні вказівки до вивчення питань теми

В даний час нагорі умовної піраміди, складеної з нормативних актів, що регламентують сферу збереження і сталого використання біологічного різноманіття, знаходиться Конвенція про біологічне різноманіття.

Щодо даної теми, то здобувачі мають знати, що в своїй преамбулі Конвенція 1992 р. проголошує, що збереження біологічного різноманіття є

спільним завданням усього людства. Пояснюється це тим, що «необхідною умовою нормального функціонування біоценозів і екосистем і біосфери в цілому є природно сталий рівень природної різноманітності. Характеристика біорізноманіття використовується як найважливіший показник в обґрунтуванні екологічної політики держав, що прагнуть зберегти свої біологічні ресурси, стійкість екосистем і забезпечити сталий розвиток».

Сьогодні захист і збереження біологічного різноманіття в міжнародному екологічному праві здійснюються в рамках двох традиційних предметних областей регулювання: відносин з приводу охорони навколишнього середовища і відносин з приводу раціонального природокористування. Паралельно в міжнародному екологічному праві йде процес оформлення інституту збереження і сталого використання біологічного різноманіття, започаткованого прийнята 2 лютого 1971 р. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів.

У розвиток ст. 19 Конвенції про біологічне різноманіття 2000 р був прийнятий Картахенський протокол про біобезпеку (вступив в сили 11 вересня 2003 року).

Протокол застосовується до транскордонного переміщення, транзиту, обробки та використання всіх живих змінених організмів (ЖЗО), які можуть мати несприятливий вплив на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини (ст. 4).

Положення Протоколу не поширюються на харчові продукти і медикаменти, похідні від ГМО.

У 2001 р. Міжурядовий комітет Картахенського протоколу розробив План дій зі створення потенціалу для ефективного застосування Протоколу.

Паралельно з цим здобувачі повинні знати про збереження місць існування тварин. Так, Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів була підписана в іранському місті-курорті Рамсар 2

лютого 1971 року (набула чинності 21 грудня 1975 р.). Унікальність Рамсарської конвенції полягає в тому, що вона ґрунтується на екосистемному підході. Конвенція не тільки націлена на збереження водоплавних птахів, але вона визнає водно-болотні угіддя екосистемами, які мають виключно важливе значення для збереження біологічного різноманіття і для добробуту людини.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття ООН від 29.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text.
2. Про біологічне різноманіття: Конвенція 1992 р. (м. Ріо-де-Жанейро). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030.
3. Про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, які потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці: Конвенція 1994 р. (м. Париж). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120.
4. Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів: Конвенція 1971 р. (м. Рамсар). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031.
5. Про захист рослин: Конвенція 1951 р. (м. Рим). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_805.
6. Про збереження мігруючих видів диких тварин: Конвенція 1979 р. (м. Бонн). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136.
7. Про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES): Конвенція 1973 р. (м. Вашингтон). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129.
8. Про охорону культурної всесвітнього і природної спадщини: Конвенція 1972 р. (м. Париж). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089.

Основна література

1. Войцїховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилюк, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Суєтнов Є. П. Екосистемний підхід як основа Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. *Екологічне право*. 2020. № 2. С. 21–26. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2020/2/5.pdf>.
2. Толкаченко О.В. Визначення поняття «морські генетичні ресурси». *Матеріали Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І.Каракаш. Одеса: Юридична література, 2016. С. 219-222.
3. Толкаченко О.В. Окремі аспекти правового регулювання морських генетичних ресурсів. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Правознавство. 2016. Т. 21. Вип. 2 (29) С. 96-104. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/10709>.
4. Толкаченко О.В. Правове регулювання культивування ГМО в країнах Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету*. Правознавство. 2019. Том 24. Випуск 1 (34). С. 174-181. URL: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:955317/Source:default>.
5. Туліна Е.Є. Біологічне різноманіття як об'єкт екологічних правовідносин у сфері збереження і сталого використання. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 164–177. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256811>.

Ядерна діяльність та охорона навколишнього середовища. Роль міжнародних організацій в охороні навколишнього середовища від радіоактивного забруднення. Міжнародні перевезення радіоактивних відходів і матеріалів. Роль міжнародного договору у забезпеченні охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення.

Необхідність охорони навколишнього середовища при здійсненні ядерної діяльності. Міжнародне співробітництво з охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення на універсальному рівні. Міжнародне агентство по атомній енергії. Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 року. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 року.

Практичне заняття 8

Тема: Міжнародно-правовий захист довкілля від радіоактивного забруднення. Міжнародний контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів

Теми презентацій

1. Поняття та визначення ядерного тероризму.
2. Катастрофи на атомних електростанціях і їх правові наслідки.
3. Чорнобильська катастрофа та її правові наслідки.

Теми рефератів

1. Повноваження та компетенція МАГАТЕ.
2. Сучасні виклики від мирного атому.
3. Види небезпечних відходів та їх перевезення.
4. Правове визначення біобезпеки.

Міні ділова гра

Методичні вказівки до вивчення питань теми

Провідну роль в регулюванні питань охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення грає МАГАТЕ - міжнародна організація універсального характеру; входить в систему ООН. Незважаючи на те що за своєю структурою, функціями та повноваженнями Агентство багато в чому нагадує спеціалізовані установи ООН, воно займає в системі органів ООН особливе положення. Це пов'язано з тим, що Статут МАГАТЕ наділив Агентство спеціальними повноваженнями по контролю над нерозповсюдженням ядерної зброї, які ставлять цю організацію в особливі відносини, зокрема, з Радою Безпеки ООН.

Природоохоронна діяльність МАГАТЕ здійснюється в рамках наступних напрямків його діяльності: 1) радіаційний захист (і безпеку), 2) ядерна безпека, 3) безпечне поводження з радіоактивними відходами, включаючи їх захоронення, 4) безпечне перевезення радіоактивних матеріалів, 5) спостереження за станом навколишнього середовища, 6) оцінка впливу на навколишнє середовище, 7) управління ризиками та 8) реагування на надзвичайні ситуації.

В області ядерної безпеки МАГАТЕ розробило всеосяжну Програму норм з ядерної безпеки NUSS, яка охоплює питання безпеки атомних електростанцій та інших ядерних установок.

Здобувачі мають розуміти, що міжнародні договори, в яких порушуються питання охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення, були вироблені і прийняті під егідою МАГАТЕ.

Крім того здобувачі мають проаналізувати наступні міжнародні договори:

- Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації (1986 р.);
- Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію (1986 р.);
- Конвенція про ядерну безпеку (1994 р.),

- Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим ядерним паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами (1997 р.);

- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.).

В межах цієї теми здобувачі повинні знати, що міжнародне співтовариство держав розробило глобальну систему, що дозволяє врегулювати і встановити міжнародний контроль за обігом небезпечних відходів та хімікатів. В основі цієї системи лежать універсальні і регіональні міжнародні угоди:

- Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 року (набула чинності 5 травня 1992 року, підписана СРСР в Нью-Йорку 23 березня 1990 року, Україна приєдналася у 1999 році, сторонами є 170 держав) ;

- Протокол про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням, 1999 р. (не набрав чинності);

- Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі 1998 (вступила в силу в 2004 році, Україна приєдналася у 2002 році, сторонами є 143 держави);

- Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (СОЗ) 2001 року (набула чинності в 2004 році, ратифікована Україною в 2007 р., сторонами є 175 держав).

На зміцнення і розвиток універсальних конвенцій спрямовані регіональні і субрегіональні угоди. Норми регіональних конвенцій дозволяють враховувати місцеві умови, специфічні інтереси держав певного регіону. Вони заповнюють прогалини, стимулюють спільну діяльність, сприяють взаєморозумінню в сфері управління і встановлення контролю за обігом небезпечних відходів, а також переведення механізмів вирішення проблем з національного рівня на регіональний. Серед регіональних угод

слід виділити: Бамакську конвенцію про заборону ввезення в Африку і контроль за транскордонним перевезенням та утилізацією в Африці небезпечних відходів 1991 року.

Слід зазначити, що Протокол 1999 року про відповідальність і компенсацію за шкоду, заподіяну транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням був прийнятий в 10-ту річницю Базельської конвенції 10 грудня 1999 року під час засідання 5-го засідання Конференції сторін.

Протокол встановлює всеосяжний режим відповідальності і забезпечення швидкої та адекватної компенсації в разі шкоди, завданої під час перевезення або ліквідації небезпечних відходів, включаючи нелегальне перевезення подібних вантажів.

Роттердамська конвенція 1998 року про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі набула чинності 24 лютого 2004 року після здачі на зберігання 50-го документа про ратифікацію і вона встановлює особливу систему регулювання щодо певних небезпечних хімічних сполук в міжнародній торгівлі.

Здобувачі мають розуміти, що серед регіональних угод особливе значення має Бамакська конвенція 1991 року, предмет регулювання якої ширший, ніж Базельської конвенції. Це виражається насамперед у тому, що Бамакська конвенція регулює оборот не тільки фактично небезпечних, а й потенційно небезпечних відходів. Відповідно до Бамакської конвенції під відходами розуміються речовини або матеріали, які видаляються, призначені для видалення або підлягають видаленню відповідно до вимог національного законодавства.

Джерела, рекомендовані до вивчення теми

Нормативно-правові акти

1. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/>.
2. Принципи використання ядерних джерел енергії в космічному просторі: Резолюція 47/68 Генеральної Асамблеї ООН 1992 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_206.
3. Про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами: Об'єднана Конвенція 1997 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_335.
4. Про без'ядерну зону південної частини Тихого океану: Договір 1985 р. (м. Паротонга). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/nuclear_free_pacific.pdf.
5. Про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації: Конвенція 1986 р. (м. Відень) URL: <https://snriu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodni-konvenciyi-ta-ugodi>.
6. Про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі й під водою: Договір 1963 р. (м. Москва). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_376.
7. Про заборону на ввезення в Африку і контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх використанням всередині Африки: Конвенція 1991 р. (м. Бакамо). URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=114520>.
8. Про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення: Договір 1971 р. (м. Москва, м. Лондон, м. Вашингтон). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_385.
9. Про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням: Конвенція 1989 р. (м. Базель) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text.

10. Про оперативне оповіщення про ядерну аварію: Конвенція 1986 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_026.
11. Про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі: Конвенція 1998 р. (м. Роттердам). URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=114520>.
12. Про стійкі органічні забруднювачі: Конвенція 2001 р. (м. Стокгольм). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07.
13. Про фізичний захист ядерного матеріалу: Конвенція 1979 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024.
14. Про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом (КГПОГ): Конвенція 1989 р. (м. Женева). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_837#Text.
15. Про ядерну безпеку: Конвенція 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилук, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Додаткова література

1. Бабій Л.А. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від радіоактивного забруднення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. №24. С. 261-263. URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/tnupravooktabr2017m.pdf>.
2. Зуєв В.А. Міжнародно-правове регулювання поведінки з відходами. *Міжнародне право XXI століття: сучасний стан та перспективи*

розвитку (до 60-ліття проф. В.М. Репецького). 2013. URL: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/75703426/%D0%9C%D0%9F_21.

Контрольні питання до змістового модулю II

1. Міжнародно-правове регулювання захисту атмосферного повітря від забруднення.
2. Правова охорона озонowego шару Землі.
3. Міжнародно-правова охорона космічної середовища від техногенного забруднення.
4. Міжнародно-правове регулювання питань, пов'язаних зі змінами клімату Землі.
5. Проблема «космічного сміття».
6. Міжнародно-правова охорона Світового океану від забруднення.
7. Міжнародне співробітництво у сфері спільного використання транскордонних водотоків.
8. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Арктики.
9. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Антарктики.
10. Міжнародна програма «Вода для життя».
11. Міжнародно-правові норми з охорони водних ресурсів.
12. Поняття забруднення і обов'язок держав зберігати морське середовище.
13. Види правових норм про недопущення і запобігання забруднення Світового океану.
14. Міжнародно-правова охорона прісної води.
15. Регіональні угоди по захисту морського середовища від забруднення.
16. Міжнародно-правова охорона Чорного та Азовського морів.
17. Захист, збереження та раціональне використання живих ресурсів морського середовища.
18. Основні типи і види міжнародних заходів з охорони рибних запасів.
19. Поняття біологічного різноманіття.
20. Основні фактори, що впливають на біологічне різноманіття.

21. Охорона тваринного і рослинного світу у міжнародному екологічному праві.
22. Міжнародно-правовий режим збереження середовищ існування.
23. Міжнародно-правовий режим збереження конкретних видів флори і фауни.
24. Збереження біорізноманіття in-situ та ex-situ.
25. Міжнародне співробітництво в сфері збереження лісових ресурсів.
26. «Лісові принципи» і боротьба зі збезлісінням.
27. Ядерна діяльність та охорона навколишнього середовища.
28. Роль міжнародних організацій в охороні навколишнього середовища від радіоактивного забруднення.
29. Міжнародні перевезення радіоактивних відходів і матеріалів.
30. Роль міжнародного договору у забезпеченні охорони навколишнього середовища від радіоактивного забруднення.
31. Поняття небезпечних відходів.
32. Міжнародні договори у сфері контролю за транскордонним перевезенням небезпечних відходів.
33. Кіотський протокол 1997 року.
34. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року.
35. Керівні принципи щодо запобігання утворення космічного сміття, схвалені в 2007 року.
36. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 року.
37. Віденська конвенція про охорону озонowego шару 1985 року.
38. Монреальський протокол щодо речовин, які руйнують озонівий шар 1987 року.
39. Дурбанська кліматична конференція.
40. Глобальна рамкова конвенція про право на воду.

41. Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища 1998 року.
42. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів.
43. Протокол Монтре.
44. Протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від їх застосування 2010 року.
45. Конвенція про біологічне різноманіття 1992 року.
46. Картахенський протокол з біобезпеки 2000 року.
47. Принципи лісівництва 1992 року.
48. Конвенція про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 року.
49. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 року.
50. Бамакська конвенція 1991 року про заборону на ввезення в Африку і контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх використанням всередині Африки.
51. Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі 1998 року.
52. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 року.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ, КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ

Поточний контроль:

- усний контроль: індивідуальне опитування за питаннями відповідної теми, оцінювання виконання рефератів, оцінювання виконання презентацій, вирішення кейс-стаді, оцінювання підготовки до ділової гри за фабулою.
- тестовий контроль: оцінювання поточного тестування за темами.

Періодичний контроль:

- тестовий контроль: оцінювання контрольних робіт за змістовними модулями (тестування).

Підсумковий контроль: залік.

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за різними видами роботи

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
- Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	від 0 до 2
- Виконання рефератів за однією із запропонованих тем, у вигляді доповіді	від 0 до 4
- Презентація за однією із пропонованих тем	від 0 до 5
- Розв'язання практичних задач, ситуаційних вправ та проблемних ситуацій, вирішення кейс-стаді, підготовка до ділової гри за фабулою	від 0 до 5
Періодичний контроль:	
- Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	Від 0 до 10

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
------------	------	---------------------

Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 балів	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	1 бал	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	2 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади; вміє знаходити найбільш адекватні форми розв'язання суперечностей; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем, у вигляді доповіді	0 балів	Не зараховуються реферати (довіді), які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	1 бал	Доповідь виконано самостійно, проте не опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам.
	2 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами та оформлені із помилками.
	3 бали	Доповідь виконано самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням

		невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита, інформація у презентації подана із використанням самостійно розроблених схем, малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
	4 бали	Доповідь виконано самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невіршених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно доповідає матеріал; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження, підкріплені фактичними доказами, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
Презентація у вигляді демонстрації із мультимедійним вмістом, яка керується здобувачем, за однією із пропонованих тем	0 балів	Не зараховується презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	1 балів	Презентація виконана самостійно, проте не опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам.
	2 бали	Презентація виконано самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами, інформація у презентації подана з посиланням на джерела, однак вони оформлені із помилками.
	4 бали	Презентація виконано самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням

		невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, але є помилки у формулюванні висновків, тема розкрита, але з деякими неточностями, інформація у презентації подана із використанням самостійно розроблених схем, малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
	5 балів	Презентацію виконано самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невіршених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження, підкріплені фактичними доказами та розрахунками, інформація на слайдах подана переважно схематично із використанням самостійно розроблених малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
Розв'язання ситуаційних вправ та проблемних ситуацій, вирішення кейс-стаді, міні ділова гра	0 балів	Здобувач практичну задачу, ситуаційну вправу, проблемну ситуацію не виконав. Не приймав участь у діловій грі.
	1 бал	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, але недостатньо розкрив сутність, допускаючи при цьому суттєві неточності; відсутні сформовані уміння та навички дослідження і обґрунтування висновків; приймає участь у діловій грі, але відсутня злагожденість у команді учасників; використано обмежену кількість джерел.
	2 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, але демонструє фрагментарні знання предмету вивчення і дослідження, має ускладнення щодо виділення суттєвих його ознак, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків; приймає участь у діловій грі, без самостійності висновків; використано обмежену кількість

		джерел.
	3 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі демонструє знання предмету вивчення, чітко описує суттєві його ознаки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки і формулює висновки; приймає участь у діловій грі, без самостійності висновків; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
	4 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі обґрунтовує обрані методи та інструменти дослідження, повно і чітко представляє основні теоретичні поняття для аналізу практичного матеріалу; в аналітичній / розрахунковій частині надає повноцінний аналіз проблеми, що досліджується, її всебічне висвітлення, у висновку формулює розгорнуті висновки, окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів; приймає участь у діловій грі, але є помилки з посиланням на законодавчі акти.
	5 балів	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі демонструє володіння навичками наукового дослідження; виявляє самостійність у підборі, аналізі та узагальненні відповідної статистичної та аналітичної інформації; із розглянутої проблеми робить чіткі вірні висновки. Здобувач виконує задачу, розв'язує ситуаційну вправу, проблемну ситуацію з творчим підходом, використовуючи нешаблонні фрази, демонструє розгорнуте, цікаве бачення, яке відрізняється власними роздумами, висновками; приймає участь у діловій грі з самостійними пропозиціями щодо вирішення конкретної проблемної ситуації; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
Контрольна	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.

робота за змістовними модулями у формі тестування	0-10 бали	Відповідь на запитання правильна.
---	-----------	-----------------------------------

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточний і періодичний контроль								Сума балів
Змістовий модуль № 1				Змістовий модуль № 2				100 балів
T1	T3	T4	T5, T6	T8	T10, T11	T12	T13, T14	
0-7	0-11	0-11	0-11	0-7	0-12	0-7	0-14	
Контрольна робота * за змістовними модулями 1: 0 - 10				Контрольна робота * за змістовним модулем 2: 0 – 10				

T1, T2 ... T5 – теми практичних занять

* Примітка: Контрольна робота за змістовим модулем здійснюється у формі тестових завдань після завершення вивчення навчального матеріалу одного чи двох змістових модулів. Тестові завдання для контрольних робіт складаються з 20 тестових завдань і відповідають змісту навчального матеріалу відповідного змістовного модуля. За кожен правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 0,5 бали.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Концепції охорони навколишнього середовища.
2. Поняття та предмет міжнародного екологічного права.
3. Суб'єкти міжнародного екологічного права.
4. МЕП як самостійна галузь права.
5. Виникнення і етапи розвитку МЕП.
6. Історія формування і розвитку МЕП.
7. Джерела міжнародного екологічного права.
8. Норми «м'якого» права.
9. Екологічні стандарти.
10. Поняття кодифікації та поняття прогресивного розвитку.
11. Роль загальновизнаних принципів міжнародного права в регулюванні міжнародних екологічних відносин.
12. Характеристика галузевих принципів міжнародного екологічного права.
13. Характеристика принципу міжнародного співробітництва як основного принципу міжнародного екологічного права.
14. Класифікація галузевих принципів міжнародного екологічного права.
15. Класифікація міжнародних природоохоронних організацій.
16. Універсальні міжнародні організації з охорони навколишнього середовища.
17. Регіональні міжнародні організації з охорони навколишнього середовища.
18. Роль неурядових природоохоронних організацій.
19. Природоохоронна компетенція ООН та її головних органів.
20. Структура і діяльність ЮНЕП.
21. Природоохоронна компетенція ЮНЕСКО.
22. Питання збереження навколишнього середовища в діяльності МАГАТЕ.
23. Природоохоронна діяльність Продовольчої, сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО).
24. Природоохоронна діяльність Міжнародної морської організації (ІМО).
25. Природоохоронні питання в діяльності ІКАО.

26. Поняття регіонального, субрегіонального співробітництва та двосторонні угоди в сфері охорони навколишнього середовища.
27. Регіональні та субрегіональні договори з охорони довкілля з участю України.
28. Міжнародна кримінальна відповідальність за екоцид.
29. Міжнародні модельні норми про захист навколишнього середовища за допомогою національного кримінального законодавства.
30. Цивільна відповідальність за заподіяння транскордонної шкоди навколишньому середовищу.
31. Міжнародне екологічне правосуддя.
32. Міжнародно-правове регулювання захисту атмосферного повітря від забруднення.
33. Правова охорона озонового шару Землі.
34. Міжнародно-правова охорона космічного середовища від техногенного забруднення.
35. Міжнародно-правове регулювання питань, пов'язаних зі змінами клімату Землі.
36. Міжнародно-правова охорона Світового океану від забруднення.
37. Міжнародне співробітництво у сфері спільного використання транскордонних водотоків.
38. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Арктики.
39. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища Антарктики.
40. Міжнародно-правові норми з охорони водних ресурсів.
41. Поняття забруднення і обов'язок держав зберігати морське середовище.
42. Види правових норм про недопущення і запобігання забруднення Світового океану.
43. Міжнародно-правова охорона прісної води.
44. Регіональні угоди по захисту морського середовища від забруднення.
45. Міжнародно-правова охорона Чорного та Азовського морів.

46. Захист, збереження та раціональне використання живих ресурсів морського середовища.
47. Поняття біологічного різноманіття.
48. Охорона тваринного світу у міжнародному екологічному праві.
49. Охорона рослинного світу у міжнародному екологічному праві.
50. Міжнародно-правовий режим збереження середовищ існування.
51. Міжнародно-правовий режим збереження конкретних видів флори і фауни.
52. Збереження біорізноманіття *in-situ* та *ex-situ*.
53. Міжнародне співробітництво в сфері збереження лісових ресурсів.
54. Ядерна діяльність та охорона навколишнього середовища.
55. Роль міжнародних організацій в охороні навколишнього середовища від радіоактивного забруднення.
56. Міжнародні перевезення радіоактивних відходів і матеріалів.
57. Поняття небезпечних відходів.
58. Міжнародні договори у сфері контролю за транскордонним перевезенням небезпечних відходів.
59. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища та захист прав людини.
60. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 56/589 від 12 грудня 2001 р. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901941379>.
2. Всесвітня хартія природи 1982 р. (прийнята Резолюцією 37/7 на сорок восьмому пленарному засіданні тридцять сьомий сесії Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_453#Text.
3. Декларація Конференції ООН з проблем навколишнього середовища людини 1972 р. (м. Стокгольм). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text.
4. Декларація про заснування Арктичної Ради 1996 р. (г. Оттава). URL: <http://arctic-council.npolar.no/>.
5. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 р. (прийнята Резолюцією +2625 (XXV) на пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.
6. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text.
7. Декларація Тисячоліття ООН 2000 р. (прийнята Резолюцією 55/2 сесії Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text.
8. Договір про Антарктику 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224.
9. Доповідь Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку «Розвиток та міжнародне економічне співробітництво: проблеми довкілля» A/42/427. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>.

10. Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку 2002 р. URL: http://un.org>ru/documents/decl_conv/declarations/decl_...
11. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття ООН від 29.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text.
12. Керівні принципи щодо запобігання утворення космічного сміття, схвалені в 2007 р. Науково-технічним підкомітетом Комітету ООН по космосу. URL: <https://infopedia.su>3x2667.html>.
13. Кіотський протокол 1997 до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (м. Кіото). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.
14. Конвенція ООН з морського права (UNCLOS) 1982 р. (м. Монтего-Бей, Ямайка). URL: http://search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/MU82K23R.html.
15. Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден (МАРПОЛ-73/78) 1973 р. (м. Лондон) URL: http://search.ligazakon.ua>l_doc2.nsf/link1/MU73027.html.
16. Охорона навколишнього середовища під час збройних конфліктів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1991 р. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol>.
17. Порядок денний на XXI століття 1992 р. (затверджена Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро). URL: http://un.org>ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.
18. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://eurocourt.in.ua/>.
19. Принципи використання ядерних джерел енергії в космічному просторі: Резолюція 47/68 Генеральної Асамблеї ООН 1992 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua>laws/show/995_206.
20. Про без'ядерну зону південної частини Тихого океану: Договір 1985 р. (м. Раротонга). URL:

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/nuclear_free_pacific.pdf.

21. Про біологічне різноманіття: Конвенція 1992 р. (м. Ріо-де-Жанейро). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030.

22. Про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, які потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці: Конвенція 1994 р. (м. Париж). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120.

23. Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів: Конвенція 1971 р. (м. Рамсар). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031.

24. Про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах: Угода 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_482#Text.

25. Про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації: Конвенція 1986 р. (м. Відень) URL: <https://snriu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-diyalnist/mizhnarodni-konvenciyi-ta-ugodi>.

26. Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Конвенція 1998 р. (м. Орхус). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

27. Про забезпечення готовності у випадку забруднення нафтою, боротьбі з ним та співробітництва (OPRC): Конвенція 1990 р. (м. Лондон). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_366#Text.

28. Про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі й під водою: Договір 1963 р. (м. Москва). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_376.

29. Про заборону на ввезення в Африку і контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх використанням всередині Африки: Бамакська конвенція 1991 р. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=114520>.

30. Про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення: Договір 1971 р. (м. Москва, м. Лондон, м. Вашингтон). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_385.
31. Про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства: Конвенція 1998 р. (м. Страсбург). URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id164532>.
32. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція 1948 р. (м. Рим). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
33. Про захист рослин: Конвенція 1951 р. (м. Рим). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_805.
34. Про захист Чорного моря від забруднення: Конвенція 1992 р. (м. Бухарест). URL: http://zakon.rada.gov.ua/Законодавча база України/show/995_065.
35. Про збереження мігруючих видів диких тварин: Конвенція 1979 р. (м. Бонн). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136.
36. Про збереження морських живих ресурсів Антарктики: Конвенція 1980 р. (м. Канберри). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045.
37. Про зміну клімату: Рамкова Конвенція 1992 р. (м. Нью-Йорк). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.
38. Про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням: Конвенція 1989 р. (м. Базель). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text.
39. Про мирне розв'язання міжнародних зіткнень: Конвенція 1907 р. (м. Гаага). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_938#Text.
40. Про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами: Конвенція 1972 р. (м. Москва, м. Лондон, м. Вашингтон). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text.
41. Про оперативне оповіщення про ядерну аварію: Конвенція 1986 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_026.

42. Про охорону культурної всесвітнього і природної спадщини: Конвенція 1972 р. (м. Париж). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.
43. Про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер: Конвенція 1992 р. (м. Гельсінкі). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_273.
44. Про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті: Конвенція 1991 р. (м. Еспо). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text.
45. Про право міжнародних договорів: Конвенція 1969 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
46. Про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків: Конвенція 1997 р. (м. Нью-Йорк). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_323#Text.
47. Про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі: Конвенція 1998 р. (м. Роттердам). URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=114520>.
48. Про речовини, що руйнують озоновий шар: Протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про охорону озонового шару 1985 р. (м. Монреаль). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text.
49. Про співробітництво по охороні та сталому використанню ріки Дунай: Конвенція 1994 р. (м. Софія). URL: http://zakon.rada.gov.ua/Законодавча_база_України/show/998_800.
50. Про стійкі органічні забруднювачі: Конвенція 2001 р. (м. Стокгольм). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07.
51. Про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (LRTAP): Конвенція 1979 р. (м. Женева). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223.
52. Про фізичний захист ядерного матеріалу: Конвенція 1979 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024.

53. Про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою: Конвенція 1969 р. (м. Брюссель). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_806.
54. Про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом: Конвенція 1989 р. (м. Женева). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_837#Text.
55. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду: Конвенція 1963 р. (м. Відень). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_006.
56. Про ядерну безпеку: Конвенція 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023.
57. Статут ООН від 26 червня 1945 р. (м. Сан-Франциско). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
58. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344.

Основна література

1. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків, 2020. 544 с. URL: http://megalib.com.ua/book/135_Mijnarodne_pravo_.html.
2. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посібник / Н.В. Кирилюк, А.З. Маник, С.М. Задорожна. Чернівці, 2021. 268 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5108/MANYK_Mizhn_Pravo.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
3. Толкаченко О.В. Окремі аспекти морської політики Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. Том 23. Випуск 1 (32). 2018. С. 190-198. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/17713>.

4. Толкаченко О.В. Правове регулювання культивування ГМО в країнах Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2019. Том 24. Випуск 1 (34). С. 174-181. URL: <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:955317/Source:default>.

Додаткова література

1. Алексеєнко І.Р. Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля. Історичний аспект. *Вісник Національної академії наук України*. 2014. № 4. С. 60-74. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vnanu_2014_4_12.
2. Бабій Л.А. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від радіоактивного забруднення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. № 24. С. 261-263. URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/tnupravooktabr2017m.pdf>.
3. Валюх А.М., Зайцев Д.Б., Якимчук А.Ю. Роль міжнародних організацій у сфері збереження й відтворення природного капіталу. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронний журнал*. Вид. № 8. 2017. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/12.pdf.
4. Зуєв В.А. Міжнародно-правове регулювання поведження з відходами. *Міжнародне право XXI століття: сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В.М. Репецького)*. 2013. URL: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/75703426/%D0%9C%D0%9F_21.
5. Карлюга Є.К. Роль «м'якого права» у процесі формування міжнародного екологічного права. 2020. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/xmlui/handle/123456789/2844>.

6. Копиця Є. М., Гудзенко Ю. О. Права людини у контексті зміни клімату. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5/2. С. 27–30. URL: [https://doi.org/10.37634/efp.2022.5\(2\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2022.5(2).6).
7. Копиця Є.М., Огієнко М. Актуальні питання правового регулювання у сфері зміни клімату в Україні. *Concepts for the development of society's scientific potential*. 2021. С. 294–304. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/16313>.
8. Кулько А.В. Інтегроване управління водними ресурсами міжнародних водотоків: проблеми та перспективи механізмів міжнародно-правової регламентації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 107-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_4_22.
9. Лелеченко А.П. Феномен поняття «сталий розвиток». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649>.
10. Лозо О.В., Овсієнко К.С. Правовий статус внутрішніх кліматичних мігрантів. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2020. № 4 (70). С. 35–42. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2020/8.pdf.
11. Люленко С.О. Громадські природоохоронні організації та напрями їх екологічної діяльності. *Молодь і ринок*. Вид. № 3. 2017. С. 62–66. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Mir_2017_3_14.
12. Павко Я.А. Міжнародно-правовий режим Арктики та основні тенденції його вдосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 124-132. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_2_26.pdf.

- 13.Семеняка В.В. Актуальні проблеми міжнародно-правової охорони космічного простору від техногенного засмічення. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 344-347. URL: http://asljournal.org/journals/2019-1/ASL_vol_1_Semenyaka.pdf.
- 14.Синиця В.В. Міжнародно-правова відповідальність у системі охорони довкілля. Актуальні питання та проблеми юридичної науки: Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 18-19 квітня 2014 року). Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2014. URL: http://kidmu.com.ua/images/ndrobota/Materialu_konferencii_18-19.04.2014.pdf
- 15.Суєтнов Є.П. Екосистемний підхід у міжнародному екологічному праві: від ідеї збереження природних екосистем до появи цілісної концепції. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 116–146. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256982>.
- 16.Суєтнов Є.П. Екосистемний підхід як основа Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. *Екологічне право*. 2020. № 2. С. 21–26. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2020/2/5.pdf>.
- 17.Тертишник В.М. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя. Підручник. К.: Вид-во «Алерта», 2021. 276 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/mizhнародne-spivrobitnitstvo-u-sferi-pravosuddya-pidruchnik.pdf>.
- 18.Толкаченко О.В. Альтернативні джерела енергії: досвід Європейського союзу. *Одинадцяті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2023 р.). – Одеса: Фенікс, 2023. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/35743/1/147-153.pdf>.
- 19.Толкаченко О.В. Визначення поняття «морські генетичні ресурси». *Матеріали Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних*

зкладах України (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса: Юридична література, 2016. С. 219-222.

20.Толкаченко О.В. Окремі аспекти правового регулювання морських генетичних ресурсів. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Правознавство. 2016. Т.

21. Вип. 2 (29) С. 96-104. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/10709>.

21.Толкаченко О.В. Види забруднень морського середовища. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. Ч. 3. С. 147-153.

22.Толкаченко О.В. Визначення поняття та встановлення критеріїв гарного стану навколишнього середовища у морському просторі Європейського Союзу. *Шості юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: (до 150-річчя від дня його народження): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20-21 травня 2016 р.). Одеса: Астропринт, 2016. С. 487-491.

23.Толкаченко О.В. Екосистемний підхід у галузі охорони морських ресурсів у рамках морської політики ЄС. *Сьомі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 26 травня 2017 р.) / упоряд. і відповід. ред. І.С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2017. С. 265-268.

24.Толкаченко О.В. Екосистемний підхід у морському законодавстві ЄС. *Матеріали 71-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова* (23-25 листопада 2016 р., Одеса). Одеса: Астропринт, 2016. С. 181-185.

25.Толкаченко О.В. Окремі аспекти морської політики Європейського Союзу. *Вісник Одеського національного університету*. Правознавство. 2018. Том 23. Випуск 1 (32). С. 190-198. URL:<http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/17713>.

26.Толкаченко О.В. Політика Європейського Союзу в галузі охорони вод для купання та управління прибережними зонами. *Право, економіка та*

управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 14-15 верес. 2018 р.) / ОНУ імені І.І. Мечникова; відп. ред. І.А. Ломачинська, А.В. Смітюх. Одеса: Фенікс, 2018. 726 с. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18753>.

27.Толкаченко О.В. Поняття морських ресурсів. *Правова держава*. 2015. №19. С. 119-122. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav_2015_19_25.

28.Толкаченко О.В. Правова охорона морського середовища. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 91-95. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav_2014_18_18.

29.Толкаченко О.В. Правові принципи охорони та використання морського середовища. *Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (25-27 листопада 2015 року, м. Одеса) / МОН України; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; екон.-прав. ф-т; відп. ред.: О.О. Нігреєва. Одеса: Астропринт, 2015. С. 198-201.*

30.Толкаченко О.В. Принципи сучасного міжнародного екологічного права: теоретичний аспект. *Четверті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 16 травня 2014 р.)*. Одеса: Астропринт, 2014. С.276-279.

31.Толкаченко О.В. Природоохоронні аспекти в Конвенції ООН з морського права 1982 року. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 144-149. URL:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Prav_2016_22_27.

32.Толкаченко О.В. Чорне море як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Випуск 3. Том 1. С. 152-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_3%281%29_39.

33.Толкаченко Олена. Право на сприятливе навколишнє середовище в законодавстві України та інших держав. *Ukraina po Rewolucji Godności. Prawa człowieka – tożsamość narodowa*, Uniwersytet Łódzki, Bookmarked Publishing & Editing, Łódz-Olsztyn, 2017. 262 s.

34.Толкаченко О.В. Характеристика міжнародних договорів «DEBT-FOR-NATURE SWAPS». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. Випуск 75. Ч. 3. С. 191-196. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/75-part-3_Last.pdf.

35.Труш О.О. Формування та реалізація спільної екологічної політики Європейського Союзу в умовах сучасних інтеграційних процесів / О.О. Труш, М.В. Андрієнко, Г.А. Ломовських. *Державне управління*. 2014. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/db/2014-1/doc/4/05.pdf>.

36.Туліна Е.Є. Біологічне різноманіття як об'єкт екологічних правовідносин у сфері збереження і сталого використання. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 157. С. 164–177. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256811>.

37.Шпарик Н. Поняття та ознаки міжнародно-правового акту як джерела екологічного права України. *Вісник Львівського університету*. Сер.: Юридична. 2014. №59. С. 312-318. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnu_yu_2014_59_45.

Електронні інформаційні ресурси

1. <http://ovu.com.ua> – Офіційний вісник України
2. <http://rada.gov.ua> – Офіційний сайт Верховної Ради України
3. <http://infodisk.com.ua> – Система правової підтримки
4. <http://lawbook.org.ua> – Бібліотека юриста
5. <https://www.iucn.org/> - Офіційний сайт Міжнародного союзу охорони природи
6. <https://mepr.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України
7. <http://www.un.org/> - Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй
8. <https://www.greenpeace.org/global/> - Офіційний сайт Грінпіс
9. <https://www.wwf.ua> - Офіційний сайт Всесвітнього фонду дикої природи
10. <https://www.icj-cij.org> - Офіційний сайт Міжнародного суду ООН
11. <https://www.unep.org> - Офіційний сайт ЮНЕП.

Навчальне видання

МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Електронні методичні рекомендації для підготовки до
практичних занять для здобувачів другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право»

Електронне практичне видання

Укладач

Толкаченко Олена Володимирівна

Затвердж. авт. 26.06.2023. Шрифт Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна з
програмним забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 1,2 МБ.

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Економіко-правовий факультет

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058